

भारतीय शिक्षा बोर्ड

MARKING SCHEME (अंक योजना) 2026-27

Subject- संस्कृत (००२) कक्षा-X

Q. No.	Expected Answer/ Value Points अपेक्षित उत्तर / मूल्य-बिन्दु	Distribution of Marks
--------	--	-----------------------

निर्धारितसमय: – होरात्रयम्

पूर्णाङ्कः:- 80

खण्ड: – 'क' (SECTION-A)

1. प्रदत्तप्रश्नेषु उचितं विकल्पं चित्वा लिखत - (केवलं दशप्रश्नाः)

10x1=10

- (i) (स) सुपि स्थः
- (ii) (अ) टक् प्रत्ययः
- (iii) (द) उणादयो बहुलम्
- (iv) (ब) अनुहारि
- (v) (स) पदरुजविश-स्पृशो घञ्
- (vi) (द) लृट् प्रत्ययः
- (vii) (ब) पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण
- (viii) (ब) समुच्चयेऽन्यतरस्याम्
- (ix) (अ) यावति विन्दजीवोः
- (x) (स) ल्युट्
- (xi) (अ) क्त्वा

2. केवलं रेखाङ्कितानां पञ्चसूत्राणां यथानिर्देशम् उत्तरत –

5x1=5

- (i) सप्तमी विभक्तिः
- (ii) जीर्यते: + अतृन्
- (iii) एकवचनम्
- (iv) चेरः + तेये
- (v) द्विवचनम्
- (vi) थासः + से

3. पञ्चसूत्राणां सोदाहरणम् अर्थं लिखत -

5x2=10

(i) टित आत्मनेपदानां टेरे -

अर्थः- टितो लकारस्य य आत्मनेपदादेशाः तेषां टेः एकारादेशो भवति ।

उदाहरणम् - एधते, एधेते ।

(ii) झेर्जुस् -

अर्थः- लिङादेशस्य झेः स्थाने जुस् आदेशो भवति ।

उदाहरणम् - पचेयुः, पच्यासुः, भवेयुः भूयासुः ।

(iii) खनो घ च-

अर्थः - खन धातोः पुंल्लिङ्गो करणाधिकरणयोः कारकयोः घः प्रत्ययो भवति संज्ञायाम्, चकारात् घञ् च ।

उदाहरणम्- आखनन्त्यनेन अस्मिन् वा आखनः, आखानः ।

(iv) निष्ठा -

अर्थः- धातोः भूते काले निष्ठाप्रत्ययः परश्च भवति । "क्तवतू निष्ठा" इति सूत्रेण निष्ठा संज्ञा कृता तौ निष्ठासंज्ञकौ भूते काले भवतः ।

उदाहरणम् - भिन्नः, भिन्नवान् भुक्तः, भुक्तवान् ।

(v) छन्दसि सहः-

अर्थः- छन्दसि विषये सुबन्त उपपदे सहधातोर्ण्वि प्रत्ययो भवति ।

उदाहरणम् - तुराषाट् ।

(vi) इडश्च -

अर्थः- इड्धातोः कर्तृभिन्ने कारके संज्ञायां विषये भावे च घञ् प्रत्ययो भवति ।

उदाहरणम् अधीयते यः अध्यायः । उपेत्याधीते यस्मात् स उपाध्यायः ।

4. यथेच्छं पञ्चसूत्राणि पूर्णं कृत्वा लिखत-

5x1=5

(i) आङि ताच्छील्ये ।

(ii) वाचि यमो व्रते ।

(iii) कर्तरि चर्षि देवतयोः ।

(iv) निवासचिति-शरीरोपसमाधानेषु- वादेशश्च कः ।

(v) अस्यतितृषोः क्रियान्तरे कालेषु ।

(vi) लः कर्मणि च भावे चाकर्म- केभ्यः ।

(vii) विभाषा धातौ सम्भावन- वचनेऽ यदि ।

5. त्रीणि रूपाणि साधनीयानि -

3×4=12

- (i) जनमेजयः (ii) कुमारघाती (iii) उखास्रत् (iv) सांकूटिनम्

परीक्षकान् प्रति निर्देशः - शिक्षकः एतेषां सर्वेषां पदानां सिद्धौ प्रयुक्तानां सूत्र-वार्तिकादीनां क्रमं पश्यतु ।

6. अतिलघुत्तरीयाः प्रश्नाः यथादेशमुत्तरत । (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) -

4x2=8

- (i) मुष्टिन्धियः नाडीमुष्ट्योश्च सूत्रस्य उदाहरणम् ।
(ii) 'कुमारशीर्षयोर्णिनिः' अस्य सूत्रस्य उदाहरणम् - कुमारघाती, शीर्षघाती ।
(iii) 'लोडर्थलक्षणे च ' इति सूत्रेण लट् प्रत्ययः विकल्पेन भवति ।
(iv) 'नौ ण च' अनेन सूत्रेण 'ण' प्रत्ययो भवति ।
(v) मुष्टिबन्धं बध्नाति' इत्युदाहरणं 'अधिकरणे बन्धः सूत्रस्य अस्ति ।
(vi) " पेचे" इत्युदाहरणं 'लिटस्तझयोरे-शिरेच्' सूत्रस्यास्ति ।

खण्डः - 'ख' (SECTION-B)

7. (अ) एकपदेन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्)

2x½=1

- (i) सुपुष्टदेहः
(ii) अभियुक्तः
(iii) चत्वरे

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नैकम्)

1×1=1

- (i) रे दुष्ट ! तस्मिन् दिने त्वयासहं चोरितायाः मञ्जूषायाः ग्रहणाद् वारितः । इदानीं निजकृत्यस्य फलं भुंक्ष्व ।
(ii) "अस्मिन् चौर्याभियोगे त्वं वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे" इति उक्त्वा आरक्षी उच्चैः अहसत् ।

(इ) यथानिर्देशम् उत्तरत -

3×1=3

- (i) पटाच्छादितम्
(ii) सः
(iii) निशाम्य

8. (अ) एकपदेन उत्तरत

2x½=1

(i) क्रोधः

(ii) देहस्थितः

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नैकम्)

1×1=1

(i) नराणां शत्रुः क्रोधः देहविनाशनाय भवति ।

(ii) सः वह्निः शरीरं दहते ।

(इ) यथानिर्देशम् उत्तरत -

3×1=3

(i) शत्रुः

(ii) वह्निः

(iii) वह्निः

9. (अ) एकपदेन उत्तरत

2x½=1

(i) राज्याभिषेकाय

(ii) विधातुः

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नैकम्)

1×1=1

(i) मयूरस्य नृत्यं प्रकृतेः आराधना ।

(ii) अरे अहिभुक् ! नृत्यातिरिक्तं का तव विशेषता यत् त्वां वनराजपदाय योग्यं मन्यामहे वयम् ।

(इ) यथानिर्देशम् उत्तरत -

3×1=3

(i) तूष्णीम्

(ii) मन्यामहे

(iii) क्षमः

10. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत- (केवलं पञ्चप्रश्नाः)

5x1=5

- (i) कया
- (ii) कुत्र
- (iii) केषाम्
- (iv) कस्मै
- (v) काम्
- (vi) के

11. अन्वयपूर्तिं कुरुत -

4x1=4

- (i) संसारे
- (ii) निरर्थकं
- (iii) अश्वः
- (iv) भारस्य

अथवा

- (i) खगः
- (ii) वसति
- (iii) प्रियते
- (iv) याचते

12. रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुसारं अर्थचयनं कुरुत - (केवलं प्रश्नषट्कम्)

1x6=6

- (i) (ख) अत्यधिकम्
- (ii) (क) स्त्री
- (iii) (घ) पात्रम्
- (iv) (क) काठिन्येन
- (v) (क) काकः
- (vi) (ग) यमराजः
- (vii) (ख) पुत्रस्य